

F. UDINA MARTORELL

RECEST MEMORIA
ESCRITA PEL PRIMER HISTORIADOR MODERN DE
CATALUNYA

Quan escrivia una presentació al dens i singular llibre de les benvolgudes germanes universitàries Mateu i Ibars¹, em va cridar l'atenció –en consultar el CD ROM annex– la presència d'un topònim: *Catalonia*, corresponent a un pergamí (es deia) de Ramon Berenguer IV².

Consultat l'esmentat pergamí a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i disposant d'una reproducció fotogràfica, em va semblar que valia la pena de publicar-lo, malgrat que ja havia estat consultat feia uns anys³.

La lectura de l'escriptura em va portar a l'època d'Alfons I, rei d'Aragó i comte de Barcelona i a diferents i interessants comentaris: era un document titulat de manera gairebé desconeguda (*Memorial*), sense autor, sense escrivà, sense data, sense signatures; amb l'esment dues vegades del topònim *Catalonia*, i relatiu al comtat i ciutat de Carcassona, adreçant-se però a distints sobirans, comtes de Barcelona.

1 *Fuentes toponímicas en los pergaminos condales de Cancillería del Archivo de la Corona de Aragón (s. IX - XII) y su valoración histórica*. Barcelona, Departament d'Història ..., Fac. de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1999. Vegeu al CD ROM l'esmentat topònim.

2. El pergamí que hem citat és el núm. 2504 d'extraintentari de Ramon Berenguer IV, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

3. En el mateix any de 1984 es va citar aquest pergamí per dos il·lustres erudits: amb la seva fàcil escriptura, recollia part del contingut de dita Memòria, reproduint-ne algunes línies a propòsit del seu estudi. Ruiz Domènec "*La memoria de los feudales*", Barcelona, 1984, Argot, pp. 132 - 137; i també el benllogut i tan reputat Thomas N. Bisson, a "*L'essor de la Catalogne: identi'e et id'eologic dans une soci'e du XII si'cle*", dins "Annales E.S.C." (1984), pp. 454 - 479. Text traduït al català: *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140 - 1225)*, Vic. Eumo, 1997. pp. 15-44, vegeu- ne pp. 42 - 44. Ja l'havia descobert Bofarull: *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836, II vol., pp. 119 - 121.

Més encara, una al·lusió ben clara a la cúria del sobirà, i als seus consellers o magnats; l'esment de cinc generacions de comtes de Barcelona, unes dates —a través dels dies del sant onòstic— de dos comtes dels esmentats; també s'hi troba una cita al testament del comte que inicia la primera generació, com a prova documental, un jurament davant dels Sants Evangelis, un reconeixement d'haver rebut ja un comte el títol de cavaller i unes quantes al·lusions de juraments o traicions de tipus feudal ...⁴

I tot això es trobava en un escrit en lletra de manuscrit, molt semblant (però no pas de la mateixa mà) a l'escriptura del Llibre dels Feus. El document, però, pot tenir certa relació amb l'esmentat *Liber feudorum*, car és possible que la necessitat d'una memòria de fets anteriors fos una de les causes de la redacció del *Liber Domini Regis*; qui sap si al voltant d'aquesta memòria que estem comentant hi hagi una per les figures que escrigueren el llibre

Al capdavant tot això s'esdevé cap als darrers trenta anys del s. XIII; d'aquesta època és evidentment el text que ens ocupa, si es té en compte que ha d'ésser anterior al jurament de fidelitat del vescomte Roger a Alfons I.

Abans d'entrar en el comentari d'aquestes anteriors aportacions cal resumir molt breument el text del nostre pergami: el nom de *Memoria* fa referència a allò que l'autor (desconegut) ha oït, dels magnats del consell de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, de com el comtat i ciutat de Carcassona varen ésser comprats pel comte Ramon Berenguer I el Vell; d'aquesta compra en deriva la propietat com alou franc de dits comtats i ciutat per part del comte Vell i successivament del seu fill, Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes i després de Ramon Berenguer III, nat aquest el dia de Sant Martí, i l'assassinat d'aquell comte, el de Sant Nicolau. La possessió dels dits comtat i ciutat va crear molts problemes amb Bernat Otó, vescomte de Carcassona, i, sobretot en temps de Ramon Berenguer III, amb la venjança dels ciutadans fidels a ell, que van ser víctimes de buidar-los els ulls i trencarlos-hi els narius. Malgrat això, en temps del dit comte, s'arribà a una entesa, gràcies a greus homes religiosos que mediaren entre les parts. I tot això és el que sap, segons aquests fets en temps de Ramon Berenguer IV, pare d'Alfons I.

Cal fer referència, com ja hem indicat respecte a les cinc generacions, a l'estil original d'aquest pergami que, en adreçar-se al comte Ramon Berenguer IV, a la Curia del qual es sotí a parlar del comtat de Carcassona, es diu "patris vestri", és a dir, el comte i rei Alfons el Trobador i en un altre lloc, quan es situa el naixement de Ramon Berenguer III s'hi anota "avus vester", ho repeteix més avall "avo vesro"

4. Aquest darrer aspecte ha estat sobretot molt ben aprofitat pel nostre col·lega Ruiz Domenec a les planes que hem citat a la nota anterior. Bisson, d'altra part, l'aprofita com una font respecte a Carcassona.

referit als moments de les injúries dels carcassonesos i ho torna a dir “in curia venerabilis comitis patris vestri” on es van sentir tot allò que explica..

A la fi del document hi ha una observació molt interessant: el redactor del document es recolza amb el que ha sentit a la Cúria i afegeix que podeu repassar els documents pertinents a la causa de Carcassona i consulteu persones més grans que pugueu trobar.

L'autor d'aquesta *Memoria* és difícil d'endevinar; Bisson, de passada, parla del vell clergue d'Alfons I i Ruiz Domenec el titlla d'home generós i intel·ligent. Realment el que fa aquest membre de la Cúria és d'home que ha manejat uns quants pergamins, que precisament, als darrers decenis del s. XIII, es varen consultar per a la redacció del *Liber Domini Regis*.

Però, com dèiem a la primeria, cal al·ludir a la tipologia del document, “Hec est memoria”; es tracta d'una petita història i, com ja hem apuntat, amb un títol ben desconegut. El nostre benvolgut col·lega J. F. Ruiz Domènec, esmentat abans, repeteix sovint la mena de materials per a explicar la memòria dels feudals i ens diu clarament que romanen sols fragments dispersos, car no disposem de crònics que ens expliquin aventures dels nostres cavallers. I precisament el mèrit del dit professor és haver escrit un llibre al voltant de dita memòria dels feudals.

No obstant, tal vegada la nostra Memoria d'aquest pergamí tindria alguna relació amb pràctiques judicials; en el camp polític, és clar que la remembrança ha pogut demostrar uns drets determinats, com en el cas dels comtes de Barcelona respecte als relatius de Carcassona; la memoria ha servit perquè es reconeguïn uns drets, per recobrar un passat. Però el que ens resulta més sorprenent i interessant és que en aquest pergamí que estem estudiant es comenci d'aquesta manera “Hec est Memoria”. El mot *Memoria* no es troba freqüentment, com hem dit; recordem però *la Memoria renovata comitum et episcoporum Ripacursiuum*, molt coneguda des que Valls Taberner, Ramon d'Abadal i Coll Alentorn la varen estudiar⁵. Des d'un altre punt de mira pensem la relació que poden tenir els mots *Memoria i Gesta*; pensem que el monjo de Ripoll que va escriure les *Gesta Comitum*, podia haver pensat en emprar en la versió primitiva dels *Gesta* en aquell document “Hec est gesta” de l'any 888. Si hom maneja els textos originals de les *Gesta Comitum*, trobarà ben aviat com comencen aquestes fonts: Manuscrit 5132 de la Biblioteca N. de Paris en la versió Primitiva: “*Incipit Gesta*”, o bé en la versió Definitiva: (Ms. 5941 de dita Biblioteca) on diu “*Incipit prologus Gestorum...*”⁶

D'altra banda aquesta memòria fa referència a una institució política com és la Cúria, en el nostre cas estem davant d'un moment molt interessant: la celebració

5. Vegeu els comentaris que fa a dits autors Thomas Bisson a *L'impuls* citat, pp. 23.

6. Vegeu les reproduccions dels manuscrits citats a les làmines del *Gesta Comitum Barchinonensium*, Barcelona. IFC: 1925 de Barrau - Dihigo - Massó Torrents

d'un consell reial –de la cúria comtal–, en dita sessió deuriem ésser preguntats els magnats i com a conseqüència del que digueren, s'escrigué el document.

Document que, com hem dit, ens ofereix l'aparició del topònim *Catalonia* interpretant el testament de Ramon Berenguer el Vell; naturalment que en dita escriptura aquest nom no hi va figurar, però sí que val la pena d'esmentar, que apareix en aquest document, malgrat que costa d'arrelar; cal tenir en compte que ni tan sols a les constitucions de Pau i Treva no el trobarem, ni en les d'Alfons I (1171, de Perpinyà, ni a les del 1173 de Fondarella, ni el 1187 de Girona, ni el 1192 de Barbastre); caldrà esperar al regnat de Pere el Catòlic, el 1198 (Barcelona), on es diu "E per totam Cathaloniam".

Sembla que el propi Bisson intenta donar una explicació d'aquest mot que tradueix el nom català de Catalonia quan està valorant l'esment de la nostra *Memoria*: sembla que es decanta per un origen al voltant de l'existència a la nostra terra de castells, però no directament d'aquesta denominació, sinó de la forma viva i catalana de "castlà". Junt amb la cita de dit erudit, donem també la nostra opinió amb la nova edició de l'any 2000 del nostre opuscle sobre *El nom de Catalunya*.⁷

Encara el nostre document que publiquem, ens pot donar més comentaris: la precisió de la mort del comte Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopa ("in festa sancti Nicholai ... interfectus fuit", és a dir, el dia 6 de desembre i la naixença del seu fill, Ramon Berenguer III el Gran, "in festa sancti Martini natus fuerat", l'onze de novembre).⁸

Un altra afirmació del nostre document val la pena de remarcar: la venjança cruel de les forces enemigues del comte barceloní a Carcassona sobre els ciutadans que s'aixecaren contra Bernat Ató: "quos exoculavit et ementulavit ac mares eorum amputavit". Aquest fet era recordat sens dubte amb indignació en l'esment de la Cúria, seixanta anys després d'haver tingut lloc, i la historiografia moderna l'ha recollit també (com Sobrequés Vidal, que al·ludeix, per cert, a Bernat Boades).⁹

Per acabar, voldríem justificar el títol que hem donat a aquest petit article. Cal recordar que a "Hec est Memoria" s'esmenta clarament la documentació que es pot trobar, especialment remarcuem la cita del testament de Ramon Berenguer I, el Vell, del 1076; també insistim en la manera de recollir la complexitat de Catalunya, amb la paraula *Catalonia*. Amb aquesta darrera afirmació, l'autor anònim, per cert "es converteix, sense voler-ho, en el primer historiador modern de la seva

7. Udina Martorell, F. : *El nom de Catalunya*, Barcelona "Episodis de la Història", Dalmau, 2000

8. Bofarull, vegeu nota 3, remarca aquestes esmenes de pare i fill i qualifica aquest pergami de "precioso".

9. Sobrequés, Santiago: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1980, pp 145. Ho recull Bernat Boades, *Libre dels Feys d'Armes*, p.199 de l'edició de Fita, Barcelona, 1904.

pàtria”, com escriu Thomas N. Bisson.¹⁰ Per tantes raons publicuem dita Memòria.

Frederic Udina Martorell
Institut d’Estudis Medievals de la UAB

TRANSCRIPCIÓ DE L’“HEC EST MEMORIA”

Hec est memoria qualiter civitas Carcassona cum omni Comitatu ei pertinen-
te debe 2/ nit venerabili comiti Barchinone, videlicet, Raimundo Berengarii, vetus,
sicut audivimus a magna 3/ tibus Curie in presentia venerabilis comitis Barchino-
ne ac principis Aragonensium, patris vestri bo 4/ ne memorie, quod ultimus comes
Carcassone, ut credimus, Guillelmus nuncupatus venit ad prefatum 5/ comitem
Raimundum Berengarium Vetus et vendidit ei Carcassonam cum universo comita-
tu eidem pertinente 6/ per franchum alodium.

Et ipse iam dictus Raimundus Berengarii, Vetus, postea tenuit predictam civi-
tatem et co 7/ mitatum in proprium dominium et franchum alodium in pace et
quiete omni tempore vite sue . Ad 8 / obitum autem suum dimisit Cataloniam
duobus filiis suis per medium, maiori vero, videlicet, raimundo Berenga 9/ rii, qui
dicebatur Cap de stopes; dimisit Carcassonam cum omni comitatu per meliora-
cionem in suo 10/ testamento sicut vos potestis videre in eodem testamento.

Siquidem ipse Raimundus Berengarii, qui dicebatur Cap 11/ de Stopes, obti-
nuit in pace et quiete iam dictam civitatem et comitatum omni tempore vite sue
12/ in suum dominium ac proprium alodium. Ipso quippe interfecto, fillius eius
scilicet, avus vester Raimundus Berengarii 13/ remansit in cunabulis in tali, qui-
dem, etate, quod in festo sancti Martini natus fuerat, et in festo sancti 14/ Nicho-
lai primo subsequenti pater eius interfectus fuit, unde Catalonia in tantum turba-
ta fuit, 15/ quod longum esset narrare.

Carcassona uero a militibus circumstantibus incessanter impugnabatur, 16/
homines enim capiebant et res eorum auferebat et cum nullum haberent defensso-
res, vix subsis 17/ tere poterent. Tunc accessit ad eos Bernardus Atto, vicecomes et
promisit se eorum esse tutorem 18/ et defendere eos et res eorum de omnibus; et
cum Raimundus Berengarii, avus vester, fieret miles, iuravit se 19 / reddere ipsi iam
dictam civitatem et totum comitatum absque omni contradiccione et peioramen-
to.

20/ Avo autem vestro, milite facto, iam dictus vice comes maluit esse periurus
quam reddere comi 21/ tatum sicuti iuraverat, homines vero carcassonenses, viden-

10. op. cit., pp. 44

tes tantam iniuriam et iniusti 22/ ciam nolverunt diu sustinere et comunicato consilio reddiderunt se et civitatem domino suo avo 23/ vestro sicut facere debuerunt.

Inde Bernardus Atto, vice comes indigne ferens perrexit ad comitem 24/ Tolosanum, et fecit ei hominum sub tali condicione quod si tantum ei conferret auxilium ut sepe 25/ dictam civitatem posset recuperare, teneret pro eo civitatem et comitatum. Interea quia avus 26/ vester, propter multas guerras sarracenorum, non potuit plenarie sufficere ad deffendendam Carcassonam; 27/ homines ipsius civitatis composuerunt cum sepe dicto vicecomite et reddiderunt ei civitatem. 28/ Ipse vero iuravit eis tactis sacrosantis Evangeliiis, quod pro hoc facto nullum malum inferret personis 29/ eorum neque rebus eorum. Rogerius, autem, maior filius vicecomitis noluit tenere iuramentum sui patris et festinans 30/ ad Carcassonam multos eorum violenter cepit, quos exoculavit et emantulavit ac mares eorum amputavit 31/ vit et a civitate turpiter eiecit.

De quibus multi venerunt ad avum vestrum ut provideret eis necessaria 32/ in vita sua, quod utique fecit. Porro avus vester huiusmodi iniuriam et iniustitiam indigne ferens, congregata 33/ immensa multitudine exercitus armatorum, perrexit expugnare et expellere vicecomitem a prefato comi 34/ tatu, Vicecomes quoque preparavit se cum ingenti exercitu ad dimicandum cum eo: Multi autem et magni 35/ viri religiosi, hec audientes accesserunt ad eos, et talem compositionem inter eos fecerunt ut sepe dic 36/ tus vicecomes hominum faceret avo vestro, comiti Barchinonensi, et teneret comitatum ac civitatem 37/ pro eo; eumque in guerris suis adiuveret cum militibus, et sic semper faceret posteritas vicecomitis pos 38/ teritati comitis Barchinonensis.

Hec autem, in Curia venerabilis comitis patris vestri sic audivi 39/ mus, sed quia nondum nati eramus quando hec facta sunt; utrum vera sint nescimus. Consulimus autem vobis 40/ quatinus instrumenta que ad causam Carcassone pertinent per legere, faciatis. Preterea exquirite 41/ si quos maioris etatis invenire poteritis, qui huius rei minores existant.

F. UDINA MARTORELL*

**HEC EST MEMORIA
ESCRITA PEL PRIMER HISTORIADOR
DE CATALUNYA**

Quan escrivia una presentació al dens i singular llibre de les benvolgudes germanes universitàries Mateu i Ibars¹, em va cridar l'atenció -en consultar el CD ROM annex- la presència d'un topònim: *Catalonia*, corresponent a un pergami (es deia) de Ramon Berenguer IV².

Consultat l'esmentat pergami a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i disposant d'una reproducció fotogràfica, em va semblar que valia la pena de publicar-lo, malgrat que ja havia estat consultat feia uns anys³.

La lectura de l'escriptura em va portar a l'època d'Alfons I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, i a diferents i interessants comentaris: era un document titulat de manera gairebé desconeguda (*Memoria*), sense autor, sense escrivà, sense data, sense signatures; amb l'esment dues vegades del topònim *Catalonia*, i relatiu al com-

* Institut d'Estudis medievals de la Universitat Autònoma de Barcelona.

1. *Fuentes toponímicas en los pergaminos condales de Cancillería del Archivo de la Corona de Aragón (s. IX-XII) y su valoración histórica*, Barcelona, Departament d'Història Medieval i Paleografia i Diplomàtica, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1999. Vegeu al CD ROM l'esmentat topònim.

2. El pergami que hem citat és el núm. 2504 d'extraintentari de Ramon Berenguer IV, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

3. En el mateix any de 1984 es va citar aquest pergami per dos il·lustres erudits: amb la seva fàcil escriptura, recollia del contingut de dita *Memoria*, reproduint-ne algunes línies a propòsit del seu estudi, Ruiz Domènech a *La memoria de los feudales*, Barcelona, 1984, Argot, pp. 132-137; i també el benvolgut i tan reputat Thomas N. Bisson a *L'essor de la Catalogne: identité et idéologie dans une société du XII siècle*, dins "Annales. E.S.C. (1984), pp. 454-479. Text traduït al català: *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*, Vic, Eumo, 1997, pp. 15-44, vegeu-ne pp. 42-44. Ja l'havia descobert Bofarull: *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836, vol. II, pp. 119-121.

tat i ciutat de Carcassona, adreçant-se, però, a distints sobirans, comtes de Barcelona.

Més encara, una al·lusió ben clara a la cúria del sobirà, i als seus consellers o magnats; l'esment de cinc generacions de comtes de Barcelona, unes dates -a través dels dies del sant onomàstic- de dos comtes dels esmentats; també s'hi troba una cita al testament del comte que inicia la primera generació, com a prova documental, un jurament davant els Sants Evangelis, un reconeixement d'haver rebut ja un comte el títol de cavaller i unes quantes al·lusions de juraments o traicions de tipus feudal ...⁴

I tot això es trobava en un escrit en lletra de manuscrit molt semblant (però no pas de la mateixa mà) a l'escriptura del *Llibre dels Feus*. El document, però, pot tenir certa relació amb l'esmentat *Liber Feudorum*, car és possible que la necessitat d'una memòria de fets anteriors fos una de les causes de la relació del *Liber Domini Regis*, qui sap si al voltant d'aquesta memòria que estem comentant hi hagi una per les figures que escrivieren el llibre.

Al capdavant tot això s'esdevé cap als darrers trenta anys del s. XIII; d'aquesta època és evidentment el text que ens ocupa, si es té en compte que ha d'ésser anterior al jurament de fidelitat del vescomte Roger a Alfons I.

Abans d'entrar en el comentari d'aquestes anteriors aportacions, cal resumir molt breument el text del nostre pergami: el nom de *Memoria* fa referència a allò que l'autor (desconegut) ha oït dels magnats del Consell de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó; de com el comtat i ciutat de Carcassona varen ésser comprats pel comte Ramon Berenguer I, el Vell; d'aquesta compra en deriva la propietat com alou franc de dits comtat i ciutat per part del comte Vell i successivament del seu fill, Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes, i després de Ramon Berenguer III, nat aquest el dia de Sant Martí, i l'assassinat d'aquell comte, el de Sant Nicolau. La possessió dels dits comtat i ciutat va crear molts problemes amb Bernat Otó, vescomte de Carcassona, i, sobretot en temps de Ramon Berenguer III, amb la venjança dels ciutadans fidels a ell, que van ser víctimes de buidar-los els ulls i trencar-los els narius. Malgrat això, en temps del dit comte, s'arribà a una entesa, gràcies a greus homes religiosos que mediaren entre les parts. I tot això és el que sap, segons aquests fets en temps de Ramon Berenguer IV, pare d'Alfons I.

Cal fer referència, com ja hem indicat respecte a les cinc generacions, a l'estil original d'aquest pergami que, en adreçar-se al comte Ramon Berenguer IV, a la Cúria del qual es sentí a parlar del comtat de Carcassona, es diu "patris vestri", és

4. Aquest darrer aspecte ha estat sobretot molt ben aprofitat pel nostre col·lega Ruix Domènech a les planes que hem citat a la nota anterior. Bisson, per altra part, l'aprofita com una font respecte a Carcassona.

a dir, el comte i el rei Alfons el Trobador i, en un altre lloc, quan es situa el naixement de Ramon Berenguer III, s'hi anota "avus vester", ho repeteix més avall "avo vestro" referit als moments de les injúries dels caracassonesos i ho torna a dir "in curia venerabilis comitis patris vestri" on es va sentir tot allò que explica.

A la fi del document hi ha una observació molt interessant: el redactor del document es recolza amb el que ha sentit a la Cúria i afegeix que "podeu repassar els documents pertinents a la causa de Carcassona i consulteu persones més grans que pugueu trobar".

L'autor d'aquesta *Memoria* és difícil d'endivinar. Bisson, de passada, parla del vell clergue d'Alfons I i Ruiz Domènech el titlla d'home generós i intel·ligent. Realment el que fa aquest membre de la Cúria és d'home que ha manejat uns quants pergamins, que precisament, al darrers decenis del s. XIII, es varen consultar per a la redacció del *Liber Domini Regis*.

Però, com deiem a la primeria, cal al·ludir a la tipologia del document "Hec est memoria". Es tracta d'una petita història i, com ja hem apuntat, amb un títol ben desconegut. El nostre benvolgut Ruiz Domènech, ementat abans, repeteix sovint la mena de materials per a explicar la memòria dels feudals i ens diu clarament que romanen sols fragments dispersos, car no disposem de crònics que ens expliquin aventures dels nostres cavallers. I precisament el mèrit del dit professor és haver escrit un llibre al voltant de dita memòria dels feudals.

No obstant, tal vegada la nostra *Memoria* d'aquest pergami tindria alguna relació amb pràctiques judicials; en el camp polític és clar que la remembrança ha pogut demostrar uns drets determinats, com en el cas dels comtes de Barcelona respecte als relatius de Carcassona; la *Memoria* ha servit perquè es reconeguïn uns drets, per recobrar un passat. Però el que ens resulta més sorprenent i interessant és que en aquest pergami que estem estudiant es comenci d'aquesta manera "Hec est memoria". El mot *Memoria* no es troba freqüentment, com hem dit; recordem, però, la *Memoria renovata comitum et episcoporum Ripacursium*, molt coneguda des que Valls Taberner, Ramon d'Abadal i Coll Alentorn la varen estudiar⁵. Des d'un altre punt de mira pensem la relació que poden tenir els mots *Memoria* i *Gesta*; pensem que el monjo de Ripoll que va escriure les *Gesta Comitum*, podia haver pensat en emprar en la versió primitiva dels *Gesta* en aquell document "Hec est gesta" de l'any 888. Si hom maneja els textos originals de les *Gesta Comitum*, trobarà ben aviat com comencen aquestes fonts: Manuscrit 5132 de la Biblioteca Nacional de París en la versió primitiva: "Incipit Gesta", o bé en la versió definitiva: Manuscrit 5941 de dita Biblioteca, on es diu "Incipit prologus Gestorum"⁶.

5. Vegeu els comentaris que fa a dits autors Thomas N. Bisson a *L'impuls*, citat, pp. 23.

6. Vegeu les reproduccions dels manuscrits citats a les làmines del *Gesta Comitum Barchinonensium*, Barcelona, IEC, 1925, de Barrau - Dihigo - Massó Torrents.

D'altra banda aquesta memòria fa referència a una institució política com és la Cúria, en el nostre cas estem davant d'un moment molt interessant: la celebració d'un consell reial -de la cúria comtal-, en dita sessió deuriem ésser preguntats els magnats i com a conseqüència del que digueren, s'escrigué el document.

Document que, com hem dit, ens ofereix l'aparició del topònim *Catalonia* interpretant el testament de Ramon Berenguer el Vell; naturalment que en dita escriptura aquest nom no hi va figurar, però sí que val la pena d'esmentar, que apareix en aquest document, malgrat que costà d'arrelar; cal tenir en compte que ni tan sols a les constitucions de Pau i Treva no el trobarem, ni en les d'Alfons I (1171 de Perpinyà, ni a les de 1173 de Fondarella, ni el 1187 de Girona, ni el 1192 de Barbastre); caldrà esperar al regnat de Pere el Catòlic, el 1198 (Barcelona), on es diu "Et per totam Cathaloniam".

Sembla que el propi Bisson intenta donar una explicació d'aquest mot que tradueix el nom català de *Catalonia* quan està valorant l'esment de la nostra *Memoria*: sembla que es decanta per un origen al voltant de l'existència a la nostra terra de castells, però no directament d'aquesta denominació, sinó de la forma viva i catalana de "castlà". Junt amb la cita de dit erudit, donem també la nostra opinió amb la nova edició de l'any 2000 del nostre opuscle sobre *El nom de Catalunya*⁷.

Encara el nostre document, que publiquem, ens pot donar més comentaris: la precisió de la mort del comte Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopa ("in festa Sancti Nicholai ... interfectus fuit", és a dir, el dia 6 de desembre, i la naixença del seu fill, Ramon Berenguer III el Gran, "in festa Sancti Martini natus fuerat", l'onze de novembre)⁸.

Una altra afirmació del nostre document val la pena de remarcar: la venjança cruel de les forces enemigues del comte barceloní a Carcassona sobre els ciutadans que s'aixecaren contra Bernat Ató: "quos exoculavit et ementulavit ac nares eorum amputavit". Aquest fet era recordat sens dubte amb indignació en l'esment de la Cúria, seixanta anys després d'haver tingut lloc, i la historiografia moderna l'ha recollit també (com Sobrequés Vidal, que al·ludeix, per cert, a Bernat Boades)⁹.

Per acabar, voldriem justificar el títol que hem donat a aquest petit article. Cal recordar que a "Hec est memoria" s'esmenta clarament la documentació que es pot trobar, especialment remarquem la cita del testament de Ramon Berenguer I, el Vell, del 1076; també insistim en la manera de recollir la complexitat de Catalunya, amb la paraula *Catalonia*. Amb aquesta darrera afirmació, l'autor anònim, per

7. FREDERIC UDINA MARTORELL, *El nom de Catalunya*, Barcelona, "Episodis de la Història", Dalmau, 2000.

8. Bofarull, vegeu nota 3, remarca aquestes esmenes de pare i fill i qualifica aquest pergami de "precioso".

9. SANTIAGO SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1980, pp. 145. Ho recull Bernat Boades a *Libre dels Feys d'Armes*, pp. 199, de l'edició de Fita, Barcelona, 1904.

cert, “es converteix, sense voler-ho, en el primer historiador modern de la seva pàtria”, com escriu Thomas N. Bisson¹⁰. Per tantes raons publiquem dita *Memoria*.

TRANSCRIPCIÓ DE “HEC EST MEMORIA”

Hec est memoria qualiter civitas Carcassona cum omni Comitatu ei pertinente deve 2/ nit venerabili comiti Barchinone, videlicet, Raimundo Berengarii, Veteri, sicut audivimus a magna 3/ tibus Curie in presentia venerabilis comitis Barchinone ac principis Aragonensium, patris vestri bo 4/ ne memorie, quod ultimus comes Carcassone, ut credimus, Guillelmus nuncupatus, venit ad prefatum 5/ comitem Raimundum Berengarium, Vetus, et vendidit ei Carcassonam cum universo comitatu eidem pertinente 6/ per franchum alodium.

Et ipse iam dictus Raimundus Berengarii, Vetus, postea tenuit predictam civitatem et co 7/ mitatum in proprium dominium et franchum alodium in pace et quiete omni tempore vite sue. Ad 8/ obitum autem suum dimisit Cataloniam duobus filiis suis per medium, maiori vero, videlicet, Raimundo Berenga 9/ rii, qui dicebatur Cap de Stopes, dimisit Carcassonam cum omni comitatu per meliorationem in suo 10/ testamento, sicut vos potestis videre in eodem testamento.

Siquidem ipse Raminudus Berengarii, qui dicebatur Cap 11/ de Stopes, obtinuit in pace et quiete iam dictam civitatem et comitatum omni tempore vite sue 12/ in sanum dominium ac proprium alodium. Ipso quippe interfecto, filius eius, scilicet, avus vester, Raimundus Berengarii 13/ remansit in cunabulis suis in tali quidem etate, quod in festo Sancti Martini natus fuerat, et in festo Sancti 14/ Nicholai primo subsequenti pater eius interfectus fuit, unde Catalonia in tantum turbata fuit, 15/ quod longum esset narrare.

Carcassona vero a militibus circumstantibus incessanter impugnabatur, 16/ homines enim capiebant et res eorum auferebant; et cum nullum haberent defensores, vix subsis 17/ tere poterant. Tunc accessit ad eos Bernardus Atto, vicecomes, et promisit se eorum esse tutorem 18/ et defendere eos et res eorum de omnibus; et cum Raimundus Berengarii, avus vester, fieret miles, iuravit se 19/ reddere ipsi iam dictam civitatem et totum comitatum absque omni contradictione et peioramento.

20/ Avo autem vestro milite facto, iam dictus veccomes maluit esse periurus quam reddere comi 21/ tatum, sicuti iuraverat. Homines vero carcassonenses, videntes tantam iniuriam et iniusti 22/ ciam, noluerunt diu sustinere et comunicato consilio reddiderunt se et civitatem domino suo, 23/ avo vestro, sicut facere debuerunt.

10 Op. cit., pp. 44.

Inde Bernardus Atto, vicecomes, indigne ferens perrexit ad comitem 24/ Tolosanum, et fecit ei hominum sub tali condicione quod si tantum ei conferret auxilium ut sepe 25/ dictam civitatem posset recuperare, teneret pro eo civitatem et comitatum. Interea, quia avus 26/ vester, propter multas guerras sarracenorum, non potuit plenarie sufficere ad defendendum Carcassonam, 27/ homines ipsius civitatis composuerunt cum sepe dicto vicecomite et reddiderunt ei civitatem. 28/ Ipse vero iuravit eis, tactis sacrosanctis Evangeliiis, quod pro hoc facto nullum malum inferret personis 29/ eorum neque rebus eorum. Rogerius autem, maior filius vicecomitis, noluit tenere iuramentum sui patris et festinans 30/ ad Carcassonam multos eorum violenter cepit, quos exoculavit et emantulavit ac nares eorum amputa 31/ vit et a civitate turpiter eiecit.

De quibus multi venerunt ad avum vestrum ut provideret eis necessaria 32/ in vita sua, quod utique fecit. Porro avus vester, huiusmodi iniuriam et iniustitiam indigne ferens, congregata 33/ immensa multitudine exercitus armatorum, perrexit expugnare et expellere vicecomitem a prefato comi 34/ tatu. Vicecomes quoque preparavit se cum ingenti exercitu ad dimicandum cum eo. Multi autem et magni 35/ viri religiosi, hec audientes, accesserunt ad eos, et talem compositionem inter eos fecerunt ut sepe dic 36/ tus vicecomes hominum faceret avo vestro, comiti Barchinonensi, et teneret comitatum ac civitatem 37/ pro eo; eumque in guerris suis adjuvaret cum militibus, et sic semper faceret posteritas vicecomitis pos 38/ teritati comitis Barchinonensis.

Hec autem in Curia venerabilis comitis, patris vestri, sic audivi 39/ mus, sed quia nondum nati eramus quando hec facta sunt, utrum vera sint nescimus. Consulimus autem vobis 40/ quatinus instrumenta que ad causam Carcassone pertinent perlegere faciatis. Preterea exquirite 41/ si quos maioris etatis invenire poteritis, qui huius rei memores